

D.Z. Andriopoulos, *The Concept of Causality in Presocratic Philosophy*, "Philosophical Inquiry monographs", Publishing House Vanias, Thessaloniki 1988, p. 132.

Η εξέχουσα έρευνα του καθηγ. Δ. Ανδριόπουλου για την έννοια της αιτιότητας στην Προσωκρατική φιλοσοφία δεν είναι παρά η πρώτη μιας σειράς πιο εκτεταμένων μελετών, οι οποίες θα καλύψουν τις άλλες φάσεις στην εξέλιξη της φιλοσοφικής σκέψης στην Αρχαία Ελλάδα.

Όταν ο αναγνώστης γνωρίσει τα κεφάλαια, εντυπωσιάζεται βαθιά από τις νέες διαστάσεις της Προσωκρατικής φιλοσοφικής σκέψης, όπως αυτή αποκαλύπτεται από τη σημαντική ανάλυση του καθηγ. Ανδριόπουλου μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της αρχαίας επιστημονικής σκέψης.

Η προσπάθεια να προσδιοριστεί ο τρόπος με τον οποίο οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι συνέλαβαν την έννοια της αιτιότητας, όταν διαμόρφωσαν τα δικά τους συστήματα, δεν ήταν εύκολη, γιατί οι περισσότεροι από αυτούς χρησιμοποιούσαν εννοιολογικά αιτιακά πρότυπα σε μια ποικιλία νοημάτων που προέρχονταν από την παρατήρηση των φυσικών φαινομένων και την επανάληψή τους. Η σημασία τους όμως για την καθιέρωση σχημάτων αιτιότητας στην εποχή της μετάβασης από το «Μύθο στο λόγο» είναι τόσο σπουδαία, που κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί τη συμβολή τους στις μετέπειτα επιστημονικές παρατηρήσεις.

Η μεγάλη αξία του συγγραφέα έγκειται στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει τα αποσπάσματα των Προσωκρατικών με τη δική του ερευνητική μέθοδο, τη μέθοδο ενός λογίου που είναι ταυτόχρονα εξίσου καταρτισμένος στη φιλολογική και στη φιλοσοφική έρευνα. Στην *Εισαγωγή της μελέτης* του ο συγγραφέας τονίζει ότι, εφόσον το υλικό του αναφέρεται στο αρχικό εξελικτικό στάδιο της επιστήμης, η πραγμάτευσή του θα βασίζεται κυρίως σε συμβατικά σχήματα αιτιότητας (σελ. 11).

Σε κάθε κεφάλαιο ο καθηγ. Ανδριόπουλος ανέφερε την Αριστοτελική κριτική των προσωκρατικών θεωριών σχετικά με την αιτιότητα, η οποία βρίσκεται ιδιαίτερα στο *Μετά τά φυσικά* και αποτέλεσε το αντικείμενο μιας μελέτης του J.B. Mc Diarmid, πρωτοεκδοθείσας το 1953 (*Ο Θεόφραστος για τις προσωκρατικές αιτίες*, Harvard Studies in Classical Philology 1953, 61, pp. 85-156), όπως επίσης και στις κριτικές απόψεις των Ελλήνων και Λατίνων, φιλοσόφων, τις οποίες μελετά ως και τα έργα του Κικέρωνα και του Αετίου, αποκαλύπτοντας έτσι το μεγάλο μέγεθος της έρευνας το οποίο αντιμετώπισε κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της μελέτης του.

Οι κύριες δυσκολίες στην επίτευξη αυτού του βασικού έργου επισημαίνονται από τον ίδιο το συγγραφέα στον *Πρόλογο* (σελ. 8): το αποσπασματικό υλικό, τα μυθολογικά σύμβολα που χρησιμοποιούνταν σε μια εποχή γενικής ένδειας στην επιστημονική ορολογία (πβ. *Εισαγωγή*, σελ. 12), η χρήση μεταφορών και ανεπαρκών αναλογιών οι οποίες χάνουν τη σημασιολογική ακρίβεια, και το τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό, η διαστρεβλωμένη απόδοση της προσωκρατικής σκέψης από τους λογίους και η σκόπιμη ή λαθεμένη παρεμβολή ξένης σκέψης.

Κάθε κεφάλαιο το πραγματεύεται με μέθοδο πολύ αυστηρή και επιστημονική, περιλαμβάνοντας σχήματα που αντιπροσωπεύουν τα κύρια πρότυπα που χρησιμοποιήθηκαν από τους πρώιμους Έλληνες στοχαστές. Η ποικιλία τους και οι λειτουργίες τους σχολιάζονται συνήθως σε συγκριτική βάση σε μια προσπάθεια να καθοριστεί ο σκοπός αυτής της εκπληκτικής προσπάθειας χαρακτηριστικής της Προσωκρατικής σκέψης, που ήταν η ανακάλυψη της αιτιότητας όσον αφορά τα φαινόμενα και την *κίνηση*. Η έρευνα έδειξε ότι οι πρώτοι φιλόσοφοι και ειδικά εκείνοι από την Ιωνία απέχουν πολύ από το να

χρησιμοποιούν τα αιτιακά σχήματα με τον ίδιο τρόπο. Αντί γι' αυτό, τα χρησιμοποιούσαν σύμφωνα με το δικό τους προσανατολισμό και μέσα στο πλαίσιο του συστήματος που αυτοί συνέλαβαν, παίρνοντας υπόψη τους αρχικές κοσμολογικές και κοσμογονικές διαδικασίες και σε μια υστερότερη φάση ασχολούμενοι και με ερωτήματα σχετικά με τον άνθρωπο και τις ικανότητες της αντίληψης.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ταξινόμηση από το συγγραφέα των τύπων των αιτιακών προτύπων που ανακαλύφθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τους Προσωκρατικούς φιλοσόφους και τα οποία δείχνουν να είναι: απλά (αιτία - αποτέλεσμα), πολύπλοκα, στατικά ή δυναμικά (βλέπε για παράδειγμα σελ. 34 για το σχήμα του Αναξιμένη που αναφέρεται σε μια διαδικασία μεταβολής, επινοημένα για ένα μοναδικό φαινόμενο ή για επαναλαμβανόμενα φαινόμενα. Τα συμβάντα σχετίζονται ακολούθως με την εννοιολογική σφαίρα του ρήματος είναι και μ' εκείνη του ρήματος γίνεσθαι και θεωρούνται στο πλαίσιο της ειδικής και της γενικής αιτιότητας.

Το κεφάλαιο για το Δημόκριτο, δηλ. για τους ατομικούς είναι ουσιαστικά μια συζήτηση η οποία εισάγει τον αναγνώστη στο πρόβλημα του δυϊσμού δύο ανεξαρτήτων κατηγοριών, του έμψυχου και του άψυχου κόσμου. Εδώ βρίσκει κανείς μια εξαιρετικά λεπτή και ενδιαφέρουσα άποψη για τις έννοιες της *Τύχης* και του *τυχαίου* σε αντιπαράθεση με ορισμένες νεώτερες φυσικές θεωρίες της ακαθοριστίας (σελ. 74-77).

Η βιβλιογραφία που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας παρατίθεται στο τέλος του τόμου και αποτελεί μια μεγάλη βοήθεια γι' αυτούς που θέλουν να θυμούνται τα βασικά έργα για τους προσωκρατικούς φιλοσόφους.

Πλούσιο σε νέες προτάσεις, πλούσιο σε πληροφορίες και βασισμένο σε μια πρωτότυπη μέθοδο έρευνας, το τελευταίο βιβλίο του καθηγ. Δ.Α. Ανδριόπουλου, το οποίο σύντομα θα ακολουθήσουν άλλες μελέτες προς την ίδια ερευνητική κατεύθυνση, αναμφίβολα θα χαίρει ευρείας αναγνώρισης.

PROF. A. PIATKOWSKI
UNIVERSITY OF BUCAREST

Βασίλη Φράγκου, *Ελληνική φιλοσοφία του προσώπου*, Εκδόσεις Αστήρ, 1986, σελ. 232

Το σύγγραμμα αυτό του νομικού και οικονομολόγου κ. Βασίλη Φράγκου αποτελεί —πρέπει ήδη από την αρχή να το τονίσουμε— ένα ενδιαφέρον όσο και πρωτότυπο δείγμα φιλοσοφικού στοχασμού, πράγμα βέβαια πού υπήρξε μαζί με άλλα και ο στόχος του συγγραφέως, όπως μας δηλώνει ο ίδιος στον πρόλογο (σελ. 7-8).

Το βιβλίο διαιρείται σε πέντε μεγάλα κεφάλαια (εκτός του προλόγου), που με τη σειρά του το καθένα διαιρείται σε αρκετά μικρότερα. Τα πέντε μεγαλύτερα κεφάλαια, που αποτελούν και την πυξίδα τρόπον τινά της κατεύθυνσης του στοχασμού του συγγραφέως, είναι τα εξής: α. *Ελληνοκεντρικά* (σελ. 9-68), β. *Ελληνική συμμετοχή στο πρόβλημα του αιώνα μας* (σελ. 69-114), γ. *Η κοσμοθεωρία του ανθρώπινου προσώπου* (σελ. 115-159), δ. *Ο πνευματικός οικουμενικός ρόλος της Ελλάδος μέσα στην Ευρώπη* (σελ. 161-203) και τέλος ε. *Γνωσιοθεωρητικά* (σελ. 205-227). Υπάρχει δηλαδή εδώ, όπως άλλωστε γίνεται φανερό και από τους τίτλους των κεφαλαίων, μια σταδιακή διεύρυνση του προβληματισμού του συγγραφέα από την Ελληνική σε παγκόσμια ανθρώπινη φιλοσοφική κλίμακα και από τον προσωπικό στον οικουμενικό χαρακτήρα. Ας εξετάσουμε όμως τα πράγματα περισσότερο διεξοδικά.